

บทสรุป

งานวิจัยจาวบ้านเชียงของ

งานวิจัยจาวบ้านเชียงของจัดทำโดยคณะนักวิจัยจาวบ้าน ๑๓ หมู่บ้าน ซึ่งตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวทางตอนบนในเขตประเทศไทย งานวิจัยนี้ครอบคลุมพื้นที่แม่น้ำโขงตั้งแต่บริเวณแก่งคอนผีหลงลงไปจนถึงผาได้อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย โดยศึกษาข้อมูลฐานในประเด็นพันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน การทำเกษตรริมโขง พรรณพืชตามเกาะแก่งในแม่น้ำโขง และสังคมวัฒนธรรมของคนหาปลา เพื่อนำมาอธิบายความสัมพันธ์ซับซ้อนของระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพของแม่น้ำโขง และวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบนิเวศน์ดังกล่าว

งานวิจัยจาวบ้านเชียงของได้นำเอาวิธีการวิจัยไปบ้านที่ดำเนินการวิจัยที่ปากมูนมาปรับใช้ แต่ยังคงตั้งบนฐานงานวิจัยไปบ้านนั่นก็คือ ชาวบ้านเป็นนักวิจัย โดยใช้ความรู้พื้นบ้านในการอธิบายข้อมูลด้านต่างๆ ภายใต้การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ช่วยประสานงานและช่วยจัดทำเอกสารในฐานะผู้ช่วยนักวิจัย

งานวิจัยจาวบ้านเชียงของได้ใช้วิธีการวิจัยผสมผสานกัน ทั้งการประชุมกลุ่มนักวิจัย การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการในเดือนสิงหาคม ๒๕๔๖ จนถึงมิถุนายน ๒๕๔๗

ผลการศึกษาพบว่า แม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบนมีระบบนิเวศน์ ๑๑ ระบบ ระบบนิเวศน์ย่อยเหล่านี้ขึ้นอยู่กับการขึ้น-ลงของน้ำในแม่น้ำโขงที่แตกต่างกันระหว่างฤดูน้ำลดกับฤดูน้ำหลากประมาณ ๒๐ เมตร ระบบนิเวศน์ที่หลากหลายทำให้มีพรรณพืชแม่น้ำโขงที่หลากหลายมากกว่า ๖๕ ชนิด แม่น้ำโขง

บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งอาศัย แหล่งอาหารและที่วางไข่ของปลาซึ่งการศึกษาพบ พันธุ์ปลา ๑๐๐ ชนิด เป็นปลาธรรมชาติ ๘๘ ชนิด ที่เหลือเป็นปลาต่างถิ่น อย่างไรก็ตาม คาดว่า พันธุ์ปลาแม่น้ำโขงน่าจะมากกว่านี้เนื่องจากงานวิจัยจาวบ้านนี้ ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลชนิดปลาเพียง ๑๑ เดือน

ความรู้พื้นบ้านของนักวิจัยได้ทำให้ทราบว่า ในจำนวนปลาธรรมชาติที่พบนั้น เป็นปลาหายาก ๑๔ ชนิด ปลาธรรมชาติ ๘๘ ชนิดนั้น มี ๒๐ ชนิดที่เดินทางอพยพ ขึ้นมาวางไข่ในแม่น้ำโขงตามแก่ง ผา คก กว๊าน แจ่ม วังน้ำลึก และถ้าได้นำ ในจำนวนนี้รวมถึงปลาบึกปลาน้ำจืดไม่มีเกล็ดขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งพบว่าแม่น้ำโขงตั้งแต่เมืองกาญจนบุรีขึ้นไปถึงบ้านแซวเป็นบริเวณเดียวที่ยังพบปลาบึก ขึ้นมาวางไข่

ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นปลาที่อพยพเข้าไปวางไข่ในแม่น้ำสาขามี ๕๔ ชนิด นักวิจัยจาวบ้านระบุว่า การที่ปลาเดินทางไปวางไข่น้ำสาขามีจำนวนมากนั้น เพราะ น้ำในแม่ของน้ำสาขามีความอุ่นกว่าน้ำในแม่น้ำโขงเหมาะสำหรับการวางไข่ ของปลา สำหรับปลาที่เหลือนักวิจัยจาวบ้านไม่ทราบข้อมูล

การศึกษายังพบว่า ชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มที่ หนึ่งพวแม่โขงเป็นหลัก ทั้งการหาปลา การเก็บโก การทำเกษตรริมโขง การวิ่ง เรือรับจ้างข้ามฝั่งไทย-ลาว และนำนักท่องเที่ยวล่องแม่น้ำโขง กลุ่มที่สองเป็นกลุ่ม ที่ประกอบอาชีพอื่น แต่ก็ลงหาปลาหรือเก็บโกเพื่อเป็นอาหารและรายได้ทาง เศรษฐกิจของครอบครัว

การศึกษานี้ เน้นไปที่การศึกษากลุ่มแรกโดยเฉพาะการหาปลา เกษตรริมโขง และการเข้าถึงพรณพีช

ในด้านการหาปลาพบว่า คนหาปลามีความรู้ในการเข้าถึงปลาที่หลากหลาย โดยพิจารณาจากเครื่องมือหาปลาพื้นบ้านที่มีถึง ๗๑ ชนิดที่ออกแบบมาให้ เหมาะสมกับระบบนิเวศน์ย่อยต่างๆ ของแม่น้ำโขงและพฤติกรรมของปลาแต่ละ ชนิด

คนหาปลายังมีความรู้เกี่ยวกับปลาที่สังสมจากบรรพบุรุษทั้งเรื่องของ พฤติกรรมปลา และการสังเกตธรรมชาติต่างๆ ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของปลา

ส่วนการทำเกษตรริมโขงนั้นจะทำในฤดูน้ำลด การทำเกษตรริมโขงจะทำตาม ริมฝั่ง หาดทราย และดอน ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์ย่อยของแม่น้ำโขง เกษตรริมโขง

ให้ผลผลิตสูง เนื่องจากมีปุ๋ยธรรมชาติที่แม่น้ำโขงพัดพามาทับถมในฤดูน้ำหลาก เกษตรกรริมโขงจึงเป็นแหล่งผลิตอาหารและแหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญของครอบครัวในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง

ส่วนการเข้าถึงพรรณพืชนั้นพบว่า ชาวบ้านมีความรู้ในการเข้าถึงพรรณพืช แม่น้ำโขงทั้ง ๖๕ ชนิด ทั้งการใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ทั้งด้านอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องมือหาปลาและเหยื่อปลา พรรณพืชบางชนิดยังมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชาวบ้านโดยเฉพาะโกหรือสาหร่ายแม่น้ำโขงที่เกิดในฤดูน้ำลดและถือกันว่าโกแม่น้ำโขงถือว่าเป็นโกที่มีคุณภาพ มีรสชาติ และสามารถขายได้ราคาดี

ในด้านสังคมวัฒนธรรมการศึกษาพบว่า แม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบนเป็นแหล่งหาปลาร่วมกันของคนในชุมชนทั้งฝั่งไทยและลาว มีลั้งหรือลวงหาปลาขนาดใหญ่ ๑๑ แห่ง กลุ่มคนหาปลาจะจัดการพื้นที่หาปลาเหล่านี้ร่วมกัน เช่น การเพ็วลั้งซึ่งเป็นการรักษาให้ลั้งหาปลาสามารถหาปลาร่วมกันได้

ชุมชนริมฝั่งโขงยังมีความเชื่อเรื่องพื้นที่หาปลาในแม่น้ำโขงมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลคุ้มครองอยู่ การหาปลาจึงต้องมีการบนบานหรือมีพิธีกรรมเพื่อขอปลาและให้คุ้มครองระหว่างการหาปลา

นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความคิดของกลุ่มคนที่ตั้งชุมชนสองฝั่งโขงบริเวณนี้ เช่น พิธีไหลเรือไฟ

การศึกษานี้ยังได้รวบรวมข้อมูลผลกระทบจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งพบว่า การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงในยูนนานทำให้ระดับน้ำโขงขึ้น-ลงไม่ปกติ ส่งผลให้ปลาไม่อพยพตามฤดูกาล เกิดการพังทลายของชายฝั่งและดอน ร่องน้ำเปลี่ยนทิศ และการทับถมของตะกอนทรายที่ทำให้ระบบนิเวศน์แม่น้ำโขงเสื่อมโทรม

การพังทลายของริมฝั่งและดอนยังทำให้บ้านเรือนของชาวบ้านเสียหาย รวมไปถึงพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยใช้ในการทำเกษตรริมโขง

การที่น้ำโขงขึ้น-ลงไม่ปกติยังทำให้พื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ทำเกษตรริมโขงเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม

ผลกระทบดังกล่าวรุนแรงมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการควบคุมน้ำของเขื่อนจีนเพื่อทำการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนลาว-พม่าตั้งแต่ปี ๒๕๔๔ เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ปลาไม่อพยพขึ้นมาตามฤดูกาล และคนหาปลาไม่สามารถใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านได้ทำให้คนหาปลาจับปลาได้น้อยลงถึงประมาณร้อยละ

๕๐ เมื่อเทียบกับก่อนหน้าการระเบิดแก่ง ส่งผลให้คนหาปลาต้องหยุดหาปลา หรือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งรวมถึงการรับจ้าง ส่วนใกล้เคียงเหลือประมาณ ๓๐% เมื่อเทียบกับก่อนการระเบิดแก่ง

ผลกระทบนี้ทำให้ชาวบ้านเดือนร้อนทั้งในมิติความมั่นคงทางอาหารและสุขภาพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงการสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง

ปัญหานี้จะเกิดมากขึ้นหากมีการระเบิดแก่งคอนผีหลงและแก่งต่างๆ บริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบน

นอกจากนั้น ยังจะทำให้คนหาปลามีความเสี่ยงเพิ่มขึ้นจากการเดินเรือขนาดใหญ่ คลื่นและเสียงจากการเดินเรือขนาดใหญ่จะรบกวนปลาและการหาปลาของชาวบ้านทำให้การหาปลาทำได้ยากขึ้นกว่าเดิมอีกหลายเท่า

มัง ลิ่ง พันที่ทาปลาในแม่น้ำโขง

